

ma yol açmış, fakat bu durum şehrin ana yerleşim yerini değiştirecek boyuta ulaşmamıştır. En fazla tahribat körfez kıyısına yakın düz kıyılarda olmuş, bu arada Yeni Cuma (Pertevpaşa) Camii'nin minaresiyle Fevziye (Mehmed Bey) Camii'nin çatısı hasar görmüştür. Yamaçlardaki mahalleler ise depremde daha az etkilanmıştır.

İzmit'in merkez olduğu Kocaeli ili, Cumhuriyet'in başlarında 8436 km² genişliğinde iken 1954 yılında doğu kesiminin ayrılıp Sakarya adıyla kurulan yeni bir ille bağlanmasıyla 3612 km²'lik küçük bir il haline gelmiştir. Merkez (İzmit), Gebze, Gölcük, Kandıra, Karamürsel ve Körfez adlı altı ilçeye ayrılmış olan Kocaeli ilinin sınırları içinde 1997 yılında 1.177.379 nüfus yaşıyordu ve km²'ye 326 kişi düşüyordu. Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2000 yılı istatistiklerine göre İzmit'teki cami sayısı 101'dir. İzmit'in merkez olduğu Kocaeli ilinde ise il ve ilçe merkezlerinde 300, kasaba ve köylerde 696 olmak üzere toplam 996 cami bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Rifat Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, İzmit 1945, s. 308-316; Nezih Fıratlı, *İzmit: Tarihi ve Eski Eserleri Rehberi*, İstanbul 1959; Besim Darkot - Metin Tuncel, *Marmara Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul 1981, s. 99, 118-119; Metin Tuncel, "İzmit Şehri ve Yayılış Sahası ...", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sy. 18-19, İstanbul 1973, s. 167-198; a.mlf., "Şehir Yerleşmelerinde Kuruluş Yerinin Fonksiyonel Sürekliliğe Etkisi Üzerine Bir Deneme: İzmit", a.e., sy. 22 (1977), s. 93-97; a.mlf., "Tarih Boyunca Türkiye'de Kent Kuruluşları", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s. 329.

METİN TUNCAL

İZN-i SEFİNE

(اذن سفینه)

Osmanlı Devleti'nde bir geminin seyrüseferi için verilen izin.

İzn-i sefîne, özellikle Çanakkale ve İstanbul boğazlarından geçecek gemilere verilen gidiş-dönüş serbestiyetini ifade etmekte olup kara yolu için alınan "yol hükmü" veya "mürur tezkiresi" karşılığı kullanılmıştır. İzn-i sefîne uygulamasını Anadoluhisarı'nın tamiri ve Rumelihisarı'nın inşası sırasında (1452) başlatan Fâtih'in, bütün yabancı gemilerin kontrol edilmesini ve geçiş harcı alınarak izin verilmesini kale muhafızlarına emrettiği belirtilmektedir.

İzn-i sefîne emirleri yerli ve yabancı tüccar gemileri için verilirdi. XVI. yüzyıl-

dan itibaren yabancı gemilerin Karadeniz'e geçme müsaadesi olmadığından İstanbul Boğazı'ndan geçiş için izn-i sefîne almak söz konusu değildi. Karadeniz'den gelen hububat İstanbul'da Akdeniz'e gidecek gemilere yüklenir ve yalnız müslüman bölgelerine gidişine müsaade edilirdi. Dolayısıyla gemilerin sadece Çanakkale Boğazı'ndan geçebilmesi için izn-i sefîne emri alması gerekiyordu. XVII. yüzyılda yabancı gemilerden bu şekildeki geçişler sırasında alınan selâmet akçesi 300 akçe idi.

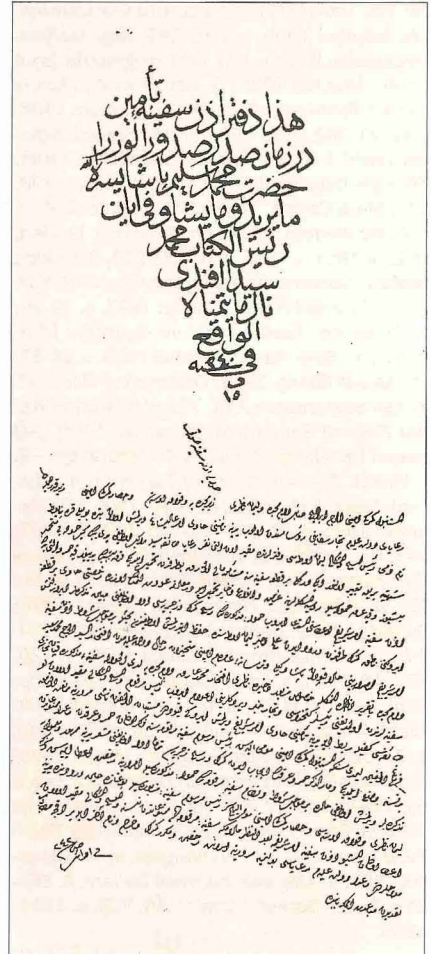
Yabancı gemilerin tâbi olduğu statü o devletlerle yapılan antlaşmalarla belirlenmekteydi. İlk defa Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması ile (1774) Karadeniz'de kendi gemileriyle ticaret yapma hakkını aldı. Onu 1783'te Avusturya, 1802'de Fransa ve İngiltere, daha sonra diğer küçük devletler takip etti ve İstanbul'dan Karadeniz'e geçmek için izn-i sefîne fermanı almaya başladılar. Karadeniz 1829 Edirne Antlaşması ile milletlerarası ticarete açılınca yine geçiş ve dönüşlerde geçerli olmak üzere izn-i sefîne fermanlarının verilmesi sürdürüldü. XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Rusya'nın Karadeniz kıyılarında toprak sahibi olması üzerine bu limanlara gidecek Osmanlı tüccarlarının da izn-i sefîne almaları zorunlu hale geldi.

Bir izn-i sefîne fermanında gemi ve gemi reisinin adıyla nereli olduğu, geminin hangi limandan yüklendiği, nereye gideceği, taşıdığı emtianın cinsi, miktarı, varsa yükünü devredeceği diğer yabancı gemiler zikredilirdi. İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçecek gemiler için ayrı izn-i sefîne fermanları düzenlenirdi. Meselâ İstanbul Boğazı'ndan geçip Karadeniz'deki Rusya topraklarına gidecek Osmanlı tüccarına ait bir gemi için izn-i sefîne fermanı alınmak istendiği takdirde işlemler şu şekilde gerçekleşirdi. Genellikle bir tüccarın kiraladığı reâyâ gemisinin reisi önce Dîvân-ı Hümâyûn'a geçiş izni isteyen bir arzuhal sunardı. Bunun uygun görülmesinden sonra İstanbul'daki Rusya elçisinden pasaport alınır ve gemideki reis ve gemiciler buraya kaydedilirdi. Bu işlemlerin tamamlanmasının ardından İstanbul gümrük emininin kontrolü ve bilgisi altında gemiciler geri döneceklerine dair birbirlerine, gemi reisi de hepsine kefil olurdu. Ayrıca gemi reisi kendisi için İstanbul'da oturan güvenilir bir kefil bulmak zorunda idi. Gümrük emininin işlemlerin tamamlandığını bildirmesi üzerine gemi reisine izn-i sefîne emri verilir-

di. Bu emirler İstanbul gümrük eminine, Liman nâzırına ve Kavak ustasına hitaben yazılırdı. Fermanlar bazan bir defa için, bazan da belli bir süre için geçerli olur, dönüşte geri alınarak muhafaza edilmek üzere Dîvân-ı Hümâyûn Kalemî'ne gönderilirdi. İzn-i sefîne fermanlarıyla ilgili işlemlerin zaman içinde bazı değişikliklere uğradığı anlaşılmaktadır. Bir izn-i sefîne fermanı almak için yapılan müracaatla işlemlerin sonuçlanması arasında geçen süre bazan on beş günü bulmaktaydı.

İzn-i sefîne hükümleri *İzn-i Sefîne Defteri* adı verilen defterlerde kaydedilirdi. Bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 1194-1260 (1780-1844) yılları arasında ait on *İzn-i Sefîne Defteri*, Karadeniz ve Akdeniz'de ticaret yapan Osmanlı tüccarına ait izn-i sefîne ferman suretlerini ihtiva etmektedir. Düvel-i ecnebîye defterleri arasında da İngiltere, Rusya gibi yabancı devlet tüccarlarına ait Boğazlar'-

İzn-i sefîne fermanlarının kaydedildiği defterlerden birinin ilk sayfası (BA, *İzn-i Sefîne Defteri*, nr. 9)

dan geçiş izinlerini ihtiva eden ferman sûretlerinin kaydedildiği defterler bulunmaktadır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren izin-i sefine fermanları matbu olarak hazırlanmış ve boş bırakılan isim yerleri doldurulmak suretiyle kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmet Kartal, 1821-1825 *İstanbul Ticareti*, İÜ Ed.Fak. Tarih Semineri Kitaplığı, nr. 3526; Halil İnalıcık, "The Question of the Closing of the Black Sea under the Ottomans", *Arkheion Pontou*, Athens 1979, s. 74-110; İdris Bostan, "İzn-i Sefine Defterleri ve Karadeniz'de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları 1780-1846", *MÜTAD*, sy. 6 (1991), s. 21-44; Kemal Beydilli, "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve Mîrî Ticaret Teşebbüsü", *TTK Belleten*, LV/214 (1991), s. 702, 739-740, 742, 752-754; Pakalın, II, 109.

İDRİS BOSTAN

İZNİK

Bursa iline bağlı ilçe merkezi.

Aynı adı taşıyan gölün doğu tarafında kurulmuş eski bir yerleşim merkezidir. Makedonyalı Büyük İskender'in ölümünden sonra kumandanlarından Antigones, milâttan önce 316 yılına doğru o zamanlar Askania denilen İznik gölünün kıyısında kurduğu bu şehre kendi isminden hareketle Antigoneia adını vermiştir. Antigones milâttan önce 301'de Lysimakhos'a karşı açtığı savaşta ölmüş ve galip gelen Lysimakhos şehrin adını karısı Nike'den esinlenerek Nikaia'ya çevirmiştir; daha önceki ismin Helikore olduğu da söylenir. İznik, Arap kaynaklarında Nikiye (نيقية) şeklinde geçen (İbn Hurdâzbih, s. 102, 106; Mes'ûdî, s. 142, 177) Nikaia'nın Türkçeleştirilmiş biçimidir ve şehri Orhan Gazi zamanında ziyaret eden İbn Battûta *er-Rihle*'sinde Yiznik (يزنيك) olarak vermektedir (s. 309-310).

Milâttan önce IV. yüzyılda İznik, Helenistik çağın bütün şehirleri gibi karelere bölünmüş düzenli bir plana sahipti; bu plan ana çizgileriyle bugünkü yerleşimede de görülmektedir. İlkçağ sikkelerinde "Altın Şehir" (Khyrsea Polis) olarak nitelendirilen şehrin etrafında kapıları dört yana açılan surlar, ortasında bir gimnazyum, çeşitli yerlerinde de tanrılar için kült mekânları bulunuyordu. İznik, I. Nikomedes (m.ö. 278-250) tarafından İzmit (Nikomedeia) şehri kuruluncaya kadar bir süre Bitinya (Bithynia) Krallığı'nın başşehri olmuş, III. Nikomedes'in (m.ö. 91-74) vasiyeti üzerine de Roma idaresine girmiş-

tir. Ancak Bitinya bölgesinin bir Roma vilâyeti haline gelmesiyle önemi artmışsa da başkentlik hususunda İzmit ile yüzyıllar boyu süren bir mücadele yaşamıştır. Roma döneminde eski sınırlarının dışına taşarak daha da büyüyen ve yeni surları yapılan şehir 123 yılında şiddetli bir deprem sonucu harabeye dönmüş ve İmparator Hadrianus (117-138) tarafından yeniden imar ettirilmiştir; bu sebeple Hadrianus ikinci kurucusu sayılmaktadır. İmparator Valerianus döneminde 258 yılına doğru Bitinya'yı işgal eden Gotlar burayı da İzmit gibi yağmalayıp yaktılar; ancak 259-269 yıllarında tekrar eski durumuna kavuşturuldu.

I. Konstantinos'un Hristiyanlığı kabul edip bu dini devlet himayesine almasından sonra İznik, 325 yılında imparatorun da hazır bulunduğu I. Genel Konsil'in burada toplanmasıyla tarihe geçti. Bizans döneminde 358, 362 ve 368 depremleriyle 420 yıllarına doğru yaşanan kıtlıktan büyük zararlar gören şehrin tekrar canlanması I. Iustinianos'un (527-565) zamanına rastlar. Bu dönemde saray yeniden yaptırılmış, su yolları ihya edilmiş, kilise ve manastırlar kurulmuştur. Daha sonra Bizans'ta "thema"lar (askerî valilik) sisteminin ortaya çıkışıyla İznik imparatorluğun idarî teşkilâtında Opsikion themasının merkezi oldu.

İslâmiyet'in yayılışı sırasında Anadolu'ya yapılan Arap akınları İstanbul önlere kadar uzanırken İznik de tehlide mâruz kalmaktaydı. 718 ve 727 yıllarında şehri kuşatan Araplar içeri giremedilerse de surların bazı kesimlerini tahrip ettiler. 740'ta meydana gelen şiddetli deprem yapıların zarar görmesine yol açtı. İznik, İmparatoriçe Irene'nin girişimleri sonucu tasvir karşısı harekete (ikonoklasm) son vermek amacıyla 787 yılında toplanan ve II. İznik Konsili olarak tarihe geçen VII. Konstantinos'un, ölümünden kısa bir süre önce gerçekleştirdiği 959 yılındaki ziyaretinde İznik'in zenginliğinden ve kalabalıklığından bahsedilir. İznik, başşehir İstanbul'a açılan bir kapı olmasından dolayı Bizans'taki taht mücadelelerinde taraflar için ele geçirilmesi önemli bir şehir durumundaydı. Eylül 1065'te büyük bir deprem felâketine uğrayan şehirde kiliseler ve evler yıkıldığı gibi surlar ve burçlar da büyük zarar görmüştür.

Selçuklu hânedanına mensup Kutalmışoğlu Süleyman Şah Anadolu'da fetih hareketâtını sürdürürken Bizans tahtını ele geçirmek isteyen Anatolikon theması ku-

mandanı Nikephoros Botaneiates'e de destek verdi. Botaneiates, onun desteğiyle İstanbul'a giderek III. Nikephoros adıyla tahta çıkarken Süleyman Şah da onun İstanbul'a hareketinin ardından İznik ve civarını fethedip İznik başşehir olmak üzere Anadolu'nun ilk Türk devletini, Anadolu Selçukluları'nı kurdu (1078). Azîmî, Süleyman Şah'ın İznik ve civarını 467'de (1075) fethettiğini kaydeder (*Azîmî Târîhi*, s. 16, trc. s. 21). Bu rivayeti esas alan bazı tarihçiler İznik'in başşehir olduğu Anadolu Selçuklu Devleti'nin söz konusu tarihinde, bazıları ise 1080-1081'de kurulduğunu ileri sürerler (Kafesoğlu, sy. 10-11 [1981], s. 1-28). Süleyman Şah, daha sonra III. Nikephoros'un İznik'i geri almak için Hadım İoannes kumandasında gönderdiği orduyu ağır bir yenilgiye uğrattı. I. Aleksios Komnenos'un, Süleyman Şah'ın Antakya seferine çıkarken (1084) yerine bıraktığı kumandanlarından Ebû'l-Kâsım'ın üzerine yolladığı ordu da amacına ulaşamadı (1085). Diğer taraftan Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah da Emîr Porsuk'u göndererek İznik'i almaya çalıştı. Ebû'l-Kâsım, şehri üç ay savunduyorsa da daha fazla direnmenin imkânsız olduğunu görerek Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'tan yardım istedi; yardımın gelmesi üzerine de Porsuk kuşatmaya son verdi. Ancak Anadolu Selçukluları'nın bağımsız hareket etmesinden rahatsız olan ve onları kendine tâbi kılmak isteyen Sultan Melikşah bu defa Urfa Valisi Emîr Bozan'ı gönderdi. Bizanslılar'dan yardım alan Ebû'l-Kâsım yine büyük bir kararlılıkla şehri savundu ve Bozan da kuşatmayı kaldırıp Uluâbâd'a (Lopadion) çekildi. Bu sırada Antakya'yı ele geçirdikten sonra Halep'i kuşatan Süleyman Şah'ın, Suriye Meliki Tutuş ve Artuk Bey'le yaptığı savaşta yenilerek ölmesi üzerine (1086) Ebû'l-Kâsım, Sultan Melikşah tarafından bağışlanma ve onun vasalı olarak şehri

İznik surlarından bir görünüş

